

פנינים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם גנהובסקי זללה"ה

פרשת ויחי תשפ"ד ❖ גליון תקנ"ט

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

יש לדון ליישב דברי הרמב"ן בכמה דרכים.

תירוץ א' - פלוגתא דמשל אב או משל בן

הנה יש ליישב, דהרי אי אפשר ליישב כך את הפסוקים, דהא בגמרא קידושין (ל"ב א') איכא מחלוקת אמוראים אם משל בן או משל אב, ואם כן עדיין יהיה צריך ליישב הפסוק למאן דאמר דחייב משל בן דנמצא דגם בלא השבועה היה חייב להוציא ממון משלו.

תירוץ ב' - יעשה בלא הוצאת ממון

תו יש ליישב, דהכא אין כאן משל בן, דיקח הארון על כתיפו ממצרים לארץ ישראל בלא הוצאת ממון כלל, ומה שאינו עושה כן לא יפטרנו.

א. מצווה שיבוא אליו למקום רחוק

הנה כעין זה יש לדון באומר לבנו שיבוא אליו למקום רחוק, דחייב הבן לבוא אליו, וכי תימא שפטור מפאת שהנסיעה עולה כסף והרי אינו חייב לכבדו רק משל אב, אך הרי יכול ללכת ברגל. ואין לטעון שאם ילך ברגל יבטל תפילה בציבור, דהרי כשמתחיל ללכת פטור מחמת עוסק במצוה. [כך כתבו בברכי יוסף (או"ח סי' ל"ח אות ז ד"ה והטור) וב"י (ח"מ סי' רס"ו סע' ה'). ועוד עיין מה שהבאנו בזה בגליון הקודם].

ב. גם ביותר מחומש

עוד יש לעיין על האי תירוץ, דנימא דעל הליכה בארון ממצרים עד ארץ ישראל, או ללכת ברגל למקום רחוק, היה נותן יותר מחומש ממון, ואם כן נימא דמהאי טעמא יפטר מחובת כיבוד אב. אך באמת יש לומר דלמצות כיבוד אב חייב לטרוח בגופו ולחזור על הפתחים אף שהיה משלם יותר מחומש כדי שלא יצטרך לטרוח הכי. והרי חזינן דבמניעת ריוח חייב בכיבוד אב, אף שהיה משלם יותר מחומש כדי להרויחן. וצריך עיון בכל הדברים אלו.

תירוץ ג' - מה שירש מהאב

הנה דן בתשובות הגרע"א (קמא סי' ס"ח) בנכסים שירש הבן מאביו האם נחשב משל בן או משל אב.

ולהצד דנחשב משל אב, אם כן יוסף כבר יתחייב מפאת ירושתו מיעקב.

ואע"ג דיוסף ירש רק כפי חלקו, ושאר האחים לא נצטוו בציווי זה, והרי יש לדון שהאחים לא היו חייבים בקבורתו, דהרי איתא בתשובת נודע ביהודה (תנינא אהע"ז סי' מ"ה) ובתשובות גבעת פנחס (לבעל ההפלאה, סי' ג') שכיבוד אב שייך רק כשהאב צווה בהדיא לבן, ולא כשהאב גילה דעתו לאדם אחר, והרי יעקב לא ציוה אלא ליוסף ולא לשאר בניו, מכל מקום יש לומר דחלקו של יוסף בירושה היה מספיק לקבורה. [ובאמת דברי הנודע ביהודה וגבעת פנחס צריכים עיון גדול בסברא].

השביעו שיקברנו בארץ ישראל

וַיֹּאמֶר הַשֶּׁבַע לִי וַיִּשְׁבַּע לוֹ וְגו' (מ"ז ל"א)

איתא בקרא דיעקב אבינו ציוה ליוסף שיקברנו בקבורת אבותיו, ואחר כך השביעו על כך.

והקשה בפנים יפות הרי איתא בגמרא נדרים (ח' א') שהנשבע לקיים את המצוה לא חלה שבועתו, דמושבע ועומד מהר סיני ואין שבועה חלה על השבועה, ואם כן הכי נמי גבי יוסף הא כבר היה חייב לקבור את אביו מצד מצוות כיבוד אב ואם כן מה תועלת היה בשבועה שהשביעו.

ומביא בפנים יפות שהרמב"ן מיישב שהשבועה היתה שעל ידי זה יצטרך פרעה להניח אותו להעלותו לארץ ישראל, כמו דאיתא בקרא (נ"ו) עלה וקבור את אביך "כאשר השביעך".

א. לשון הרמב"ן

זה לשון הרמב"ן, לא היה יעקב חושד בבנו הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך, אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה, אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלוהו שם, או שיחפוץ פרעה שיקבר הנביא בארצו לכבוד להם ולזכות, ולכן השביעו, כי לא יהיה נכון להעבירו על שבועתו, וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה, וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבור את אביך כאשר השביעך.

ב. לא היה לצוותו להתיר השבועה

הנה בגמרא סוטה (ל"ו ב) מבואר כהני"ל, שפרעה לא רצה ליתן ליוסף לקבור את אביו בארץ ישראל, ואמר יוסף שהיתה שבועה על כך, וקאמר לו פרעה שיתיר השבועה, וקאמר יוסף דאם כן יתיר נמי הא דנשבע יוסף לפרעה שלא יגלה שאין פרעה יודע לשון הקודש.

ג. אנכי אעשה כדברך

ביאר בפנים יפות דבזה מובן מה שיוסף אמר "אנכי אעשה כדברך", מלת אנכי מיותר, אלא שרמז לו יוסף שמצידו אין מניעה והוא מוכן לעשות אלא שלא יהא מניעה מפרעה, לכך אמר לו יעקב "השבועה ליי" שבזה יתרצה פרעה.

משל אב או משל בן

הנה תיקשי על הרמב"ן, דהרי למאי דקימא לן (יו"ד סי' ר"מ סע' ה') דחיוב כיבוד אב הוא רק משל אב ולא משל בן, נמצא דמפאת החיוב כיבוד אב אין הבן חייב להוציא מדידיה כלום, משא"כ מצד החיוב שבועה חייב להוציא כל ממון.

מעתה יש לומר שהנשבע לכבד אביו יחול השבועה, דמחמת הלא תעשה דשבועה נוסף לו חיוב אף משל בן. ונמצא דיעקב אבינו השביע את יוסף כדי לחייבו לקבורו אף משל בן.

תירוץ ד' - גם אחרי השבועה לא יתחייב

הנה יש לעיין בעיקר הדין אם הנשבע לעשות פעולה לאביו, אם מהני השבועה לחייבו משל בן. ואם נימא דבאמת לא מהני, אם כן אתי שפיר, שבאמת גם לאחר השבועה לא היה חייב משל בן.

א. צדדי הספק

צדדי הספק, מי אמרינן דמהני, דהרי מפאת הלאו דשבועה חייב משל בן, וכדינא דלא תעשה דחייב לתת עליו כל ממונו.

או דילמא לא מהני, דכוונתו בהשבועה רק מה שמחוייב מצד המצוה, וכל שפטור מהמצוה כגון משל בן [או יותר מחומש], פטור גם מהשבועה, שכוונתו בשבועתו הוא רק כדי לחזק את חיוב המצוה.

ב. נפקא מינה לענין עוסק במצוה

כעין זה יש לעיין בהנשבע לעשות מצוה והיה עוסק במצוה אחרת, אם חייב מפאת השבועה כיון שבשבועה יש לאו, [אך תליא אם העוסק במצוה נפטר מלאו שאין בו מעשה, כגון בעוסק במצוה אחרת ונתחייב להשביח החמץ משום בל יראה, האם נפטר מבל יראה, ועיין בדיני אונן לבית אפרים דנשאר בזה בצריך עיון], או דילמא אמרינן דאינו חייב מחמת השבועה, כיון שלא נשבע אלא למה שהמצוה מחייבת, והרי מחמת המצוה פטור משום עוסק במצוה.

ג. נשבע לאחר או לאביו

הנה לפי הצד השני הנ"ל היא חילוק, שאם נשבע שיעשה פעולה לאדם אחר, יצטרך להוציא על קיום השבועה כסף משלו, משא"כ אם נשבע שיעשה פעולה לאביו, היא פטור, דהתם דעתיה רק על גדרי מצות כיבוד אב. וצריך עיון בזה אם נכון.

[כמו כן בנשבע לעשות סתם פעולה יתחייב להוציא עליו כל ממונו, משא"כ בנשבע לעשות מצוה יהיה חייב רק עד חומש ממונו].

ד. פטור אף ביותר מחומש

הנה יש להוכיח כהצד השני, דהרי אמרינן (נדרימ ח' א') שהנשבע לקיים מצוה לא חייל, ומשמע דפטור אף ביותר מחומש, אף שמפאת הלאו דשבועה היה חייב כל ממונו, [להסוברים (ריב"ש סי' שפ"ז, מובא בגליון הגרעק"א יו"ד סי' קנ"ז) דבלאו אף בעובר בשב ואל תעשה צריך להוציא כל ממונו]. ועל כרחך חזינן דדעתו בהשבועה רק על כמה שהמצוה מחייבת, ואם כן יש לומר דהכי נמי לענין שבועה על כיבוד אב, דדעתו רק על כמה שהמצוה דכיבוד אב מחייבת.

וכעין האי סברא כתב במהרי"ט (תשובות ח"ב יו"ד סי' מ"ז) דהנשבע שלא לאכול מצה בליל פסח לא חלה השבועה, ולא אמרינן שיחול בכלל מכיון דכולל מצה שאינה משומרת לשם מצוה, דאין כוונתו אלא למצה שמקיימים בה המצוה. והכי נמי נימא דאין כוונתו להישבע אלא על גדרי המצוה.

ה. לענין מסדרין

אמנם לאידך גיסא יש להוכיח כהצד הראשון, דהרי כתב בבית יוסף (חו"מ סוף סי' צ"ז) דאע"פ דמסדרין לבעל חוב, מכל מקום הנשבע לפרוע החוב אין מסדרין לו, דנהי דמפאת החוב פטור, אבל מחמת השבועה חייב, מוכח כהצד הראשון דכוונתו בהשבועה להתחייב יותר מכפי גדרי המצוה.

תירוץ ה' - אפשרויות שיכולים להשתנות

עוד יש לדון ליישב, דהנה הנידון דאע"פ דאין שבועה חלה על המצוה, מכל מקום אם נוסף חיוב בהשבועה אם כן חלה השבועה, דהרי השבועה כולל יותר מהמצוה.

מעתה יש לדון דלא חשיב כולל כי אם כשבמצב של עכשיו יש אפשרות שתחול השבועה, דבכהאי גוונא אמרינן דמיגו דחייל על אפשרות זו, חייל נמי על כל המצוה, משא"כ אפשרויות שיכולים להשתנות בהמשך ויתחדש אז מצב שהשבועה תוכל לחול לא חשיבין ליה בכלל.

מעתה בנידון דידן לא חשיב כולל כיון דהשתא יכול לעשות הכיבוד בלא הוצאת ממון משלו.

א. לענין יותר מחומש

הנה כעין זה יש לדון בהא דהקשינו לענין יותר מחומש, דאמאי לא

חיילא שבועה על המצוה, הרי נוסף על ידי השבועה שחייב גם ביותר מחומש, אך להאמור הרי כיון דהשתא חייב במצוה ואפשר לקיימה בפחות מחומש, לא חיילא השבועה, ולא מתחשבים שאולי היא מצב שיצטרך להוציא יותר מחומש ולחושבו בכולל בגין כן.

ולא דמי לנשבע לאכול מצה בפסח ובשאר השנה, דשאני התם דהכולל קיים בשאר ימות השנה, אבל הכא מני"ל דאיכא כולל הרי בלאו הכי חייב לעשות המצוה.

ב. אזלינן בתר השתא

הנה איתא בתשובות הר"ן (סי' ל"ח) במי שנשבע לילך לעיר אחרת, דאם אין אשתו מסכימה לא חיילא השבועה, דהוה שבועה לבטל המצוה, דהרי אין האיש רשאי להניח את אשתו ולילך לו, דהרי מחוייב לה דכתיב בקרא "שארה כסותה ועונתה לא יגרע", ולא אמרינן דחשיב כולל כיון דאם בעתיד אשתו תסכים לא היא שבועה לבטל מצוה.

ולכאורה יסוד דברי הר"ן דמכיון שעכשיו היא לא מסכימה לא חלה השבועה, דאזלינן בתר השתא, ואם כן הוא הדין בהנ"ל שמכיון שעכשיו חייב במצוה לא חלה השבועה.

ג. יתכן שהמצב ישתנה

אמנם לאידך גיסא לכאורה מצאנו בתשובות הר"ן במקום אחר (סי' ע"ח) דמשמע לא כך, דכתב במי שנשבע לשאת אשה פלונית אם יסכימו בני משפחתה, ואכן הסכימו, [א"י. בתשובות הר"ן בפנים לא כתוב בהדיא דאירי דבאמת הסכימו, אלא אולי רבינו הבין כך מסתימת לשונו דאירי גם בכהאי גוונא], ואחר כך נשבע שלא לשאתה, כיון דחלה השבועה השניה באופן שלא יסכימו ממילא חלה גם כן אם יסכימו, ואע"פ שאין שבועה חלה לבטל שבועה, מכל מקום שאני הכא שכולל גם גוונא שלא יסכימו.

חזינן מדבריו שמדינא דכולל מחשבים גם את האפשרות שהמצב יוכל להשתנות.

תירוץ ו' - כולל מצוה קיומית

תו יש לדון ליישב, דאע"פ דאינו חייב לקיים המצוה דכיבוד אב משל בן או ביותר מחומש, מכל מקום אם יקיים המצוה כך יש כאן קיום מצוה דכיבוד אב, אם כן נימא דגם בזה נחשב שבועה לקיים המצוה, נמצא שלא כלל בדבריו אופן שאינו מצוה.

א. נשבע על מצוה קיומית

אך הא תליא בפלוגתא דרבוותא במי שנשבע לייבם או לא לייבם, דדעת הרשב"ץ (סי' ק') דלא חיילא השבועה דאע"פ דאינו חייב ביבום מכל מקום מקיים בזה מצוה, ודעת שאר פוסקים דחיילא השבועה מכיון דאפשר בחליצה.

נמצינו למדים דלדעת הרשב"ץ שבועה אינה חלה על מצוה קיומית, ולדעת שאר פוסקים אין שבועה חלה דוקא על חיוב מצוה אך על מצוה קיומית שפיר חלה. מעתה לדעת שאר הפוסקים ליכא לתרץ כהנ"ל.

ב. האם שאני משל בן או יותר מחומש

הנה אולי שאני משל בן או יותר מחומש, דלכולי עלמא נחשב כשבועה לקיים המצוה ולא חיילא השבועה.

דהנה חזינן דכתב הגרע"א (קמא סי' ס"ח) דאם יש לפניו שתי מצוות אחת יותר מחומש ואחת פחות מחומש יכול לעשות מה שירצה, וכן יש לומר לענין עשה דוחה לא תעשה דעשה שיש בה יותר מחומש נהי שפטור מכל מקום אם ירצה לשלם יותר מחומש ידחה הלא תעשה, ואם כן יש לומר דלענין שבועה אף לשאר פוסקים מכל מקום לא תחול השבועה.

אך נראה דנהי דחשיבא עשה מעליא כמו כל מצוות עשה, מכל מקום לענין נשבע לבטל המצוה או לקיים אינו נחשב חיוב.

תירוץ ז' - יעקב לא חשד את יוסף

אבל העיקר דלא קשה כלל על רמב"ן, דהרמב"ן הקשה דיעקב לא חשד את יוסף שלא יקיים בקשתו ואין כוונתו מפאת מצות כיבוד אב לכל גדריה.

עניני שבת - מלאכת בורר ענף ב'

השבחת האוכל על ידי לקיחת הפסולת מתוכו.

ויש לדון מהו אם אחר כך יוציא הצורות שנשארו. וכעין זה יש לדון לענין מלאכת מלבן ובישול:

א. בפשוטו גם אם אחר כך יוציא הצורות שנשארו

הנה בפשוטו היינו אף אם אחר כך יקח הצורות שנשארו, אבל באופן פטור, כגון בשנוי, אכתי יהא פטור, אע"פ שלמעשה הוציא את כל הפסולת, מכל מקום מכיון דחלק מהם לא הוציא דרך מלאכה אלא בשנוי, פטור.

ב. מלאכת מלבן

כעין זה יש לעיין במלאכת מלבן, דהנה יש לדון בהיו שני כתמים על הבגד, והסיר כתם אחד, האם אמרינן לדינא דהירושלמי, דנימא דהבגד עדיין לא מתוקן.

ואם נימא הכי, אם כן אף כשקרע אחר כך הכתם השני יהא פטור.

ג. מלאכת מבשל

כעין זה יש לדון במלאכת בישול, כגון בבישול בן דרוסאי דבעינן שכל החתיכה תתבשל ולא רק חלק ממנו, (עיין משנה ברורה סי' שי"ח סק"א, ושער הציון שם סק"ה), ובישול חלקו, ואחר כך חתך החלק שאינו מבושל, יהא פטור.

ואם לאחר שחתך ימשיך לבשל המותר, תליא בפלוגתא אם יש בישול לאחר בן דרוסאי.

ואם חתך החלק הבלתי מבושל באמצע הבישול, וממשיך להתבשל מכח הפעולה הראשונה, להסוברים דאין בישול לאחר בן דרוסאי, יש לעיין היכי נדידין לה.

שכינות או תערובת

הנה איתא בגמרא שבת (ע"ד א') שרב דימי שדא קמיהו כלכלה דפירי, ולא ידענא אי משום דסבר אוכל מתוך פסולת אסור, [אי משום עין יפה הוא דמכין].

ופירש רש"י, דלא רצה לברור האוכל מתוך העליון ולתת לפני כל אחד ואחד, דקסבר אוכל מתוך פסולת נמי אסור, אלא שטחן לפנייהם, ובשטוח זה נפרש האוכל מאליו.

ויש לעיין בכמה אנפי, אמאי בשטחן לפנייהם ליכא מלאכת בורר:

א. שטחן הוה שכינות

הנה תיקשי, היאך יקחו אחר כך האוכל, הרי עדיין אחרי ששטחן, האוכל והפסולת מעורבים.

ויש ליישב כדברי החזון איש הנ"ל, דכיון ששטחן, לא הוה טפי תערובת אלא שכינות, וליכא דין בורר בשכינות.

ב. קעביד מתערובת שכינות

אך אכתי יקשה, דגוף השיטוח אסור, דהרי הא גופא דקעביד מתערובת שכינות ליהוי בורר, וכי תימא דבעי לקיחה, הרי באמת יש לדון במי שבנה מחיצה בתוך תערובת, ועל ידי זה הפריד בין האוכל והפסולת, מהו, וכי תימא דהוה בורר שלא כדרך, אכתי ליתסר מדרבנן.

ג. לא אהני מעשיו

אלא יש לבאר, דנהי דהוה שכינות, מכל מקום לא אהני מעשיו, שהרי לא הופרדו לגמרי, ודמי להך דהירושלמי, דאם השאיר צורות לא חשיב בורר. אבל באמת מסברא לא דמי, דהא גופא דאמרינן דהוה רק שכינות, זה מוכיח דלא הוה תערובת, ואם כן אהני מעשיו.

ד. שלשה זבובים

ובאמת זה תליא באיכא בכוס שלשה זבובים, והוציא אחד מהזבובים לבד בלי משקין, האם נימא דיש כאן בורר, דהרי לפי הירושלמי הרי נשארו עוד זבובים בהין.

אך לדעת החזון איש דזבוב בין הוה שכינות, נוחיב רק משום המשקין דעל רגלי הזבוב וכפיו, אם כן יש לומר דזבוב אחד איכא איסורא, דשכינות אינה מצלת, ולפי זה קשיא פירוש רש"י הנ"ל.

ה. להעביר הזבוב ממקום למקום

אך לפי זה תיקשי היאך שרי להעביר הזבוב ממקום למקום, הא מברר המים הסמוכים לזבוב, דהרי המים מתחלפים, ואם אמרינן דשכינות מצלת הוה אתי שפיר, אמנם אם איננה מצלת מאי התיירא.

ואולי נימא דלא חשיב מתקן, כיון דתמורת המים המתוקנים נתקלקלו החדשים, ולא דמי לגי' זבובים ולקח אחד מהם, ועיין.

סילוק הפסולת או השבחת האוכל

הנה ביסוד מלאכת בורר, בפשוטו אין המלאכה סילוק הפסולת, אלא המלאכה הוא השבחת האוכל על ידי לקיחת הפסולת מתוכו.

וכן מתבאר בירושלמי בשבת (פ"ז ה"ב, מובא בבה"ל סי' ש"מ סע' א') דאם ברר צורות מתוך הכרי כל היום, לא חשיב בורר, שעדיין נשארו צורות בכרי, נמצא דלא השביח האוכל על ידי ברירתו.

אמנם בספר אגלי טל (ריש מלאכת זורה) האריך להוכיח דש"ס דידן פליג על הירושלמי, וסברי דמלאכת בורר הוא סילוק הפסולת. [ויש נפקא מינה בשיעור גרוגרת, אם הוה אף באוכל הנשאר או לא].

והביא האגלי טל ג' ראיות, וכדלהלן:

ראיה א' - היינו זורה היינו בורר

חדא, דחזינן דלש"ס דידן אף בנשאר פסולת חייב משום בורר, מהא דבגמרא שבת (ע"ג ב') מקשינן היינו זורה היינו בורר, והרי כשזורה אכתי נשאר הקליפות, ורק המוץ ירד.

ולהירושלמי דסבירא ליה דכשנשאר פסולת פטור, כתב באגלי טל, דהירושלמי לשיטתו דזורה לאו משום בורר, אלא הוה כל הפרדה על ידי רוח, וכמו דאיתא בירושלמי (פ"ז ה"ב, ומובא ברמ"א סו"ס שי"ט), דהרוקק ברוח, והרוח מפזר הרוק, חייב משום זורה, אע"פ שכולה פסולת.

אך יש לדון לדחות, דלעולם גם להבבלי אינו חייב משום בורר רק אם ברר מהכרי כל הפסולת, והא דחייב משום זורה אע"פ שאינו בורר כל הפסולת, דכל חדא הוה שלב בפני עצמו, והשלב של זורה היינו אף באינו בורר כל הפסולת.

ראיה ב' - מלאכה שאינה צריכה לגופה

עוד הביא ראיה דלדין הוה סילוק הפסולת, מהא דכתב הבעל המאור בשבת (פרק י"ג, ק"ו א') דבורר הוה מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא בהכי חייביה רחמנא. והרי אם הוה השבחת האוכל, לכאורה הוה צריכה לגופה.

ויש לדחות, דלעולם הוה השבחת האוכל, אלא דגוף השבחה זו, היא על ידי סילוק הפסולת, וזה אינה צריכה לגופה.

ראיה ג' - הוצאת זבוב ממשקה

הנה כתב הט"ז (סי' שי"ט ס"ק י"ג) כשנופלים זבובים לכוס, לא יוציא הזבובים לבדן מן הכוס, דהוה ליה כבורר פסולת מתוך אוכל, אלא יקח קצת מן המשקה עמהם.

ומצאנו ג' ביאורים בדינא דהט"ז:

א. חדא, באגלי טל מוכיח מהט"ז לנידון דידן, דטעמיה דהט"ז, דמכיון דהמלאכה הוה סילוק הפסולת, הרי אכתי הפסולת מעורבת. ואם כן מוכח דלא כהירושלמי, דאין המלאכה השבחת האוכל.

ב. אמנם בחזון איש (או"ח ריש סי' י"ג) כתב לבאר טעמא דהט"ז בענין אחר, דדינא דבורר הוה רק בתערובת ולא בשכינות, והרי זבובים בין לא חשיבי תערובת אלא שכינות, ואם כן לא חשיב בורר, אלא דהיין הסמוך לרגלי הזבוב וכנפיו באמת חשיבא תערובת, ולזה מהני במוציא הזבוב עם קצת יין, דכך לא ברר התערובת. ולפי זה אודא הראיה מהט"ז. [ונכך כתב בשביתת השבת (מל בורר, ב"ר ס"ק כ"ה) בשם טל אורות (בורר דף ל"א), והוכיח מהא דשולה דגים חייב רק משום צד ולא משום בורר].

ג. במשנה ברורה (סי' שי"ט ס"ק ס"א) כתב ביאור אחר בדברי הט"ז, דכל שמוציא אוכל עם פסולת לא הוה בורר. אמנם נחלק עליו החזון איש (שם), שאין זה טעמא דהט"ז, ובאמת אף אם מוציא פסולת עם אוכל, כל שדעתו גם על האוכל הנשאר, חשיב בורר.

בורר צורות

הנה איתא בירושלמי הנ"ל יש בורר צורות מתוך תבואה כל היום ואינו מתחייב, ויש שהוא נוטל כגרוגרת ומיד מתחייב. כיצד, היה יושב על גבי כרי וברר צורות כל היום אינו מתחייב, שעדיין נשארו צורות בכרי ולא הועיל כלום בברירתו, נטל לתוך ידו כגרוגרת וברר חייב.

הנה חזינן בהירושלמי דאם נשאר צורות בתוך התבואה לא חשיב בורר, שלא הועיל כלום לתקן התבואה, שהרי עדיין יש בו צורות. ושמעינן מהכא דיסוד מלאכת בורר, אינו סילוק הפסולת, אלא הוא

ענינים שונים [א']

ב. האם גם בקריאת התורה

הנה יש לעיין אם ספיקא דהרמב"ן הוא גם בקריאת התורה, או דילמא רק בברכות. [וקריאת שמע דמיא לקריאת התורה]. ולכאורה היה נראה דאין לחלק, והרי נחלקו בפוסקים בפרשת זכור אם צריך לקרוא "זכר עמלק" בצירה או בסגול, ואם יאמר "זכר זכר" פעם אחת בסגול ופעם שני בצירה, דנין דיש לומר דמגרע גרע דעקר הראשון. [אך יש לומר דהתם קורא על תנאי ואינו חוזר]. חזינן דגם בקריאת התורה דיינינן שמקלקל תוך כדי דיבור. ואם כן נמצא דמספק ראוי לחזור.

ג. ב' צדדים דלא מקלקל

אך יש לעיין אם הוה תוך כדי דיבור לקלקל, דהרי מקריאתו ראשונה לעד שתיקן היה יותר מתוך כדי דיבור, אך עם הגערה הוה כדי דיבור. ונפקא מינה בזה לכל שליח ציבור שמתקנין אותו. [וצריך לעיין בזה בתשובות חתם סופר ודבר אברהם וחזון איש].

תו, דהרי כתב במאמר מרדכי (סי' נ"ט) דמדלא הביאו קמאי לרמב"ן [וברשב"א איתא דבכהאי גוונא ליכא לספוק], שמע מינה דלא מהני תוך כדי דיבור לקלקל, ואם כן שפיר דמי.

ד. משנה מן הפסוק

אלא יש לדון בזה עוד, דאף אם לא מהני לקלקל, מכל מקום הרי אמר מילים אחרות באמצע הפסוק והוה ליה משנה מן הפסוק.

טעה בקריאת התורה

ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וגו' (נ' כ"א)
עובדא הוה שקראו בתורה קרא הנ"ל "אל תראו" מלעיל, ותיקונוהו למלרע, כי כך ראו בהוצאה אחת של החומש, וגמר לקרוא עד סוף הפרשה, ואחר כך נתברר שטעות סופר באותו חומש וצריך לומר מלעיל. ויש לדון אם צריך לחזור ולקרוא למפרע מתחילת שביעי, דהא תחילה קרא כהוגן אלא שאחר כך תיקן תוך כדי דיבור.

א. תוך כדי דיבור לקלקל

הנה יש לומר דזה לעיכובא כיון דאיכא בזה משמעות אחרת, דהנה הא דאיתא בקרא "ויאמר יעקב לבניו למה תתראו" (מ"ב א') הוא מלרע, ואם כן "אל תיראו" מלרע, היינו אל תהיו נראים. מעתה יש לדון אם יצא ידי חובתו כשאמר בראשונה כהוגן, או דילמא תוך כדי דיבור קלקלו.

והנה דן בדעת תורה (למהרש"ם, סי' קי"ד סעי' ו' בהגה"ה) באופן שאמר כהוגן אך תיקן בתוך כדי דיבור, אם אמרין תוך כדי דיבור לקלקל, כגון באמר בימות הקיץ "ותן ברכה" כדינו, ותיקנו תוך כדי דיבור ל"ותן טל ומטר לברכה", אם מהני תוך כדי דיבור לקלקל. ואייתי דלפי הרמב"ן (מלחמות ברכות ו' ב' בדפי הר"ף) היא בעיא בגמרא ברכות (נ"ב א') ולא איפשיטא. ואם כן בנידון דידן הוה ספק אם יצא ידי חובתו ואם כן ראוי לחזור.

ענינים שונים [ב']

ספק ברכות להקל דאם לא כן הוה ודאי ברכה לבטלה, ואף אם דינו לברך בורא פרי האדמה, מכל מקום יסיים שהכל, דמהני בתורת ודאי, דהרי כיון דתחילת הברכה מעליא, אם כן אינו בכלל ספיקא דהגמרא, כמבואר בגמרא (שם) דבסבר דשיכרא ובאמת חמרא ופתח אדעתא דשהכל שפיר דמי, כיון דעל הכל אם בירך שהכל יצא, אם כן הכי נמי הכא אף אם יסיים שהכל מהני בתורת ודאי.

ג. פרי שבבישולו נשתנה לגרועותא

הנה איתא בשולחן ערוך (סי' ר"ה סעי' א') שעל הירקות שטובים חיים ומבושלים, מברך לאחר בישולם כברכתם הראויה להם קודם בישולם, אבל בכגון שומים וכתתי, דלאחר בישולם נשתנו לגרועותא, מברך רק כשהם חיים בורא פרי האדמה, אבל לאחר שבישולם מברך שהכל.

מעתה יש לעיין בנידון כעין הנ"ל, בהיה לו פרי האדמה שברכתו שהכל כגון במבושל וכחנ"ל, ופתח על דעת בורא פרי האדמה, מאי עדיפא, לגמור בורא פרי האדמה דיצא רק בדיעבד, [א"ה]. עיין משנה ברורה סי' ר"ו ס"ק ג' בביד על פרי האדמה שטובין מבושלין יותר מחיים שדין לברך שהכל כשאוכלן כשהם חיים, אם בירך האדמה יצא, או דילמא יסיים שהכל, ואז נכנס לספיקא דגמרא הנ"ל.

אבל באמת הדון כנ"ל דיסיים שהכל, דהרי כיון דבבירך בורא פרי האדמה יצא בדיעבד, אם כן יש לומר דאינו בכלל ספיקא דהגמרא, ואם כן במסיים שהכל כדינו ודאי דמהני לכתחילה, אבל אם יסיים בורא פרי האדמה הוה רק בדיעבד.

התחיל אדעתא דבורא פרי האדמה

כתב ברמ"א (סי' ר"ב סעי' ז', ומשנה ברורה שם) פרי שנשתנה צורתו, לא יברך בורא פרי העץ או פרי האדמה אלא שהכל, והוא מתרומת הדשן (סי' כ"ט). וכתב ברמ"א דאם בירך בורא פרי העץ או האדמה יצא, כי נראה עיקר שכך ברכתו.

והנה עובדא הוה במי שהיה לו פרי שנשתנה צורתו ופתח אדעתא למימר בורא פרי האדמה, וכשסיים תיבת העולם, נזכר שיש לומר שהכל. והנידון האם יסיים שהכל כדינו, או דילמא יסיים בורא פרי האדמה כמו שהיה דעתו בתחילת הברכה.

א. ספיקא דהגמרא

הנה באופן שהתחיל לברך ברכת הנהנין, ובשעת אמירת שם ומלכות טעה והיה דעתו לסיים שלא כהוגן, ואחר כך נזכר וסיים כהוגן, לדעת רש"י (ברכות י"ב א') וסייעתו הוה בעיא דלא איפשיטא בגמרא ברכות (י"ב א') אם מהני הברכה, וספק ברכות להקל. [ועיין ביאור הלכה סי' ר"ט סעי' ב].

ואם כן יש לומר דבנידון דידן יסיים בורא פרי האדמה, דהרי כיון דעיקר הדין לברך בורא פרי האדמה, למה יסיים שהכל וכך יכנס לספיקא דהגמרא דברכות ויהא רק ספק ברכה.

ב. ממה נפשך יסיים שהכל

אך יש לומר דאינו כן, אלא יסיים שהכל נהיה בדברו, דהרי ממה נפשך, אם דינו לברך שהכל, ודאי שיחליף לשהכל ויכנס לספיקא דהגמרא מדן

ענינים שונים [ג']

מי נימא דאזלינן בתר מקום אכילתו, וכיון דהכא הרוב לאכילה, חשיבא שנשתנה צורתו, או דילמא אזלינן בתר מקום גידולו, ואם כן כיון דהדרך לרסקו לא חשיבא נשתנה צורתו ומברכין ברכתו הראויה.

והרי אשכחן דאמרין בגמרא (ברכות ל"ו א') סברא דנטעי אדעתא דהכי, ומשום הכי צנון מברכין עליה בורא פרי האדמה כיון דנטעי אינשי אדעתא דפוגלא, משא"כ בקורא מברך שהכל כיון דלא נטעי אינשי דיקלא אדעתא דקורא. חזינן דאזלינן בתר גידולו. אך צריך עיון אם דינא דידן נמי מהאי טעמא.

פרי שנשתנה צורתו

הנה כתב ברמ"א (סי' ר"ב סעי' ז') פרי שנשתנה צורתו, לא יברך בורא פרי העץ אלא שהכל, והוא מתרומת הדשן (סי' כ"ט).

וכתב במשנה ברורה (שם ס"ק מ"ד) ואם רוב דרך אכילת פירות הוא על ידי ריסוק, אף לכתחילה מברך עליהם ברכתו הראויה. [ולענין פירה תפוח אדמה, משמע דדעת הרבה פוסקים דיברך בורא פרי האדמה. ועיין בספרי האחרונים]. ויש לעיין אם בארץ אחת הרוב לריסוק, ובארץ אחרת הרוב לאכילה, ולקח פרי מארץ אחת והביאו לארץ אחרת.

לעילוי נשמת

האברך הרה"ח ר' יחיאל יהושע זצ"ל בן יבלהט"א

יוסף דוד הי"ד נלב"ע י"ג אב תשפ"ב תנצב"ה

זאת למודעי הדברים אינם תמיד בלשונו של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים. לקבל הגליון ולהערת L5703949@gmail.com